

Α. Ο ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ

ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΤΟΝΟΥ

Τα ρήματα δεν παρουσιάζουν καμία δυσκολία ως προς το είδος του τόνου που θα τεθεί στην τονιζόμενη συλλαβή, γιατί εφαρμόζουν απαρέγκλιτα¹ τους γενικούς κανόνες τονισμού και τον ειδικό κανόνα για τη μακρόχρονη τονιζόμενη λήγουσα των ρημάτων που προβλέπει ότι: **Η μακρόχρονη λήγουσα όλων των προσώπων των ρημάτων όταν τονίζεται περισπάται.** Π.χ. *εἶ, ἦν, ᾶ, ἦς, ἦ, φῶ, φῆς, ποιῶ, τιμᾶς, δηλοῖ, βαλοῦ, ἐπιγενοῦ.*

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΟΝΟΥ

Αντιθέτως, προσοχή χρειάζεται στον προσδιορισμό της θέσεως του τόνου, ζήτημα όμως το οποίο ρυθμίζεται από γενικότερους, και πάλι, στην εφαρμογή τους κανόνες.

ΚΑΝΟΝΕΣ

- 1. Τα ρήματα σε όλα τα πρόσωπα τονίζονται κανονικά όσο ψηλότερα επιτρέπει η λήγουσα.**

Δηλαδή: τα ρήματα τονίζονται στην προπαραλήγουσα όταν η λήγουσα είναι βραχύχρονη² και στην παραλήγουσα όταν η λήγουσα είναι μακρόχρονη· π.χ. *λέλυκα, ἔλυον, λυέσθω.*

Στη λήγουσα μπορεί να βρεθεί ο τόνος μόνο λόγω συναίρεσης (π.χ. *ποιέου > ποιού*), φυσικά όταν ο τύπος είναι μονοσύλλαβος (π.χ. *δός, οὔ*) και σε λίγες άλλες περιπτώσεις που περιγράφονται παρακάτω.

- 2. Στους σύνθετους ρηματικούς τύπους κανονικά ο τόνος ανεβαίνει, εφόσον το επιτρέπει η λήγουσα, ως την τελευταία συλλαβή του α' συνθετικού³, όπως άλλωστε ορίζουν οι γενικοί κανόνες τονισμού για όλες τις σύνθετες λέξεις· π.χ. *πρόσιμεν, σύνοιδα, ἀπόδος, ἄπελθε, πρόσεχε, ἄπαγε.***

- a. Ποτέ όμως ο τόνος δεν υπερβαίνει τη συλλαβή της αύξησης⁴ στους ιστορικούς χρόνους της οριστικής (π.χ. *ἀπῆλθε, προσεῖχε, ἀπῆγε*) και τη συλλαβή του αναδιπλασιασμού με μορφή αύξησης στους συντελικούς χρόνους (π.χ. *ἀφῖγμαι, ἀφῖξο, ἀπῆγμαι, ἀπῆξο*).**

¹ Οι μόνες εξαιρέσεις μέσα στις μυριάδες των περισπώμενων ρηματικών τύπων είναι δύο: το απρόσωπο ρήμα *χρή* μόνο στην οριστική ενεστώτα και το β' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής του ρ. *φημί: φῆς*.

² Εξαιρούνται φαινομενικά και τονίζονται στην παραλήγουσα, αν και η λήγουσα είναι βραχύχρονη: α) λόγω συναίρεσης το γ' πληθυντικό του ενεστώτα της οριστικής στην ενεργητική φωνή των σε -μι ρημάτων με χαρακτήρα η/α καθώς και του ρ. *ἴημι*· π.χ. *ἰστάσι* (< *ἰστά-ασι*), *ὄνινᾶσι*, *πιμπλᾶσι*, *(ἐμ)πι(μ)πρᾶσι*, *ἰᾶσι* (< *ἰέ-ασι*), και β) λόγω συγκοπής το γ' ενικό του μέλλοντα της οριστικής του ρ. *εἰμί* (*ἔσται* < *ἔσεται*), όταν είναι σύνθετο· π.χ. *ἀπέσται, ἐξέσται*.

³ Ειδικά στα διπλοσύνθετα ρήματα ως α' συνθετικό νοείται το α' συνθετικό της πρώτης σύνθεσης, δηλαδή το ευρισκόμενο αμέσως προ του θέματος του απλού ρήματος. Έτσι, π.χ. θα τονίσουμε: *συνέκδος, παρένθες* και όχι *σύνεκδος, πάρενθες*, παρόλο που η βραχύχρονη λήγουσα θα επέτρεπε την άνοδο του τόνου μέχρι την προπαραλήγουσα.

⁴ Ο κανόνας έχει εφαρμογή μόνο στην περίπτωση της χρονικής αύξησης, γιατί στην περίπτωση της συλλαβικής δεν υπάρχει ενδεχόμενο να φτάσει ο τόνος στο α' συνθετικό.

ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ

1. Εξαιρούνται, είτε είναι τύποι απλοί είτε σύνθετοι, και τονίζονται ΣΤΟ ΕΓΚΛΙΠΙΚΟ ΦΩΝΗΝ η ή ω (της υποτακτικής) και ι (ακριβέστερα: ι/ιη) (της ευκτικής) όλα τα πρόσωπα της υποτακτικής και της ευκτικής⁵

I. του παθητικού αορίστου α' και β'· π.χ. λυθῶ, λυθῶμεν, φανῆτε, ἐπιλεχθῆ, ἐπιγραφῶσι, ὅπως και λυθείην, λυθείμεν & λυθεῖμεν, φανείητε & φανείτε, ἐπιλεχθεῖτε, ἐπιγραφείεν.

II. του ενεργητικού και του μέσου ενεστώτα των φωνηεντόληκτων σε –μι ρημάτων⁶· π.χ. τιθῶ, τιθῶμαι, ἰσθῆτε, ἰώνται, ἐπιτιθῶ, ἐκδιδῶ, ὅπως και τιθειμεν, ἰσταῖτε, ἰεῖντο, διδοῖεν, τιθειῶ, ἰσταῖντο, ἐπιτιθειτε, ἐκδιδοῖντο. Το ίδιο ισχύει και για όσους τύπους του ενεστώτα εμφανίζουν στην υποτακτική και στην ευκτική τα ανώμαλα σε –μι ρήματα εἰμί, κάθημαι, οἶδα, φημί· π.χ. παρῆτε, παρεῖμεν, καθῆσθε, καθῆσθε, εἰδῶ, εἰδείεν, ἀποφῶμεν, ἀποφαῖεν.

a. Δεν ισχύει όμως για τα επίσης ανώμαλα σε –μι ρήματα εἶμι, κεῖμαι, ἄγαμαι, δύνωμαι, ἐπίσταμαι, κρέμαμαι, ὀνίωμαι. Τα ρήματα αυτά τονίζονται κανονικά, δηλαδή όπως τα σε –ω· π.χ. ἴω, ἴομεν, κέηται, κέοιντο, ἄγαινο, δύνωμαι, δύνω, ἐπίστη, ἐπίσταιτο, κρέμαισθε, ὀνίωσθε (τα ρ. ἄγαμαι, κρέμαμαι, ὀνίωμαι στερούνται υποτακτικής).

III. του ενεργητικού και του μέσου αορίστου β' των φωνηεντόληκτων σε –μι ρημάτων, αλλά και των αθέματων αορίστων β' των σε –ω ρημάτων οι οποίοι κλίνονται κατά το ἔσθην⁷· π.χ. δῶμεν, θῶσι, σθῆτε, ἐπιθῶ, ἐπιθῶμαι, ἀφῶσι, αλλά και ἀλῶ, χαρῆς, βῶ, ἀποδρῶμεν, ἐκβῆτε, παραγνῶτε, ὑποφθῶσι, ῥυῶσι· και δοῖμεν, θεῖεν, θεῖο, σταῖτε, ἀφείεν, ἐπιθεισθε, αλλά και ἀλοῖην, χαρείης, βῶ, ἀποδραῖμεν, ἐκβαῖτε, παραγνοῖεν, ὑποφθαῖεν.

⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ δίνεται έμφαση στον τονισμό της προστακτικής, το πρόβλημα στην έγκλιση αυτή είναι πολύ περιορισμένο (βλ. τις εξαιρέσεις 2.Π και 2.ΙΙΙ): εξάλλου, συνήθως υπογραμμίζεται ότι ο τόνος πρέπει να ανέβει στους σύνθετους τύπους της προστακτικής, κάτι που δεν συνιστά ιδιαιτερότητα της προστακτικής αλλά κανόνα γενικό (βλ. κανόνα 2). Αντιθέτως, δεν έχει κατανοηθεί επαρκώς η σημασία της πραγματικής εξαίρεσης που κρατά τον τόνο πάνω στο εγκλιτικό φωνήεν της υποτακτικής και της ευκτικής, η οποία δεν περιορίζεται σε ένα πρόσωπο ενός χρόνου, αλλά αφορά ένα σημαντικό αριθμό τύπων. Γι' αυτό και εδώ προτάσσεται η εξαίρεση αυτή.

⁶ Τα συμφωνόληκτα σε –μι ρήματα τονίζονται κανονικά· π.χ. δεικνύης, δεικνύονται, ὅπως και δεικνύοις, δεικνύοιντο.

⁷ Πρόκειται βασικά για τους αορίστους β' ἔάλων (του ρ. ἀλίσκομαι), ἔβην (του ρ. βαίνω), ἔβρων (του ρ. βιβρώσκω), ἐβίων (του ρ. βιώω-ῶ), ἐγήραν (του ρ. γηράσκω), ἐγνων (του ρ. γινώσκω), [ἀπ]ἔδραν (του ρ. [ἀπο]διδράσκω), ἔδυν (του ρ. δύομαι), ἐρρύην (του ρ. ῥέω), ἐφθην (του ρ. φθάνω) και ἔφυν (του ρ. φύομαι): ὅλοι αθέματοι αορίστοι β' θεματικών ρημάτων, δηλαδή ρημάτων της 1ης συζυγίας, της σε –ω. Ας συμπεριλάβουμε και τον αορίστο ἔσβην (του σε αθέματος ρ. σβέννυμαι). Να προσεχθεί η συγγένεια ὅλων αυτών των αορίστων β' με τον παθητικό αορίστο: ἔχουν θέμα μακρόχρονο ὅπου εκείνος ἔχει χρονικό πρόσφυμα -(θ)η- και θέμα βραχύχρονο ὅπου εκείνος ἔχει πρόσφυμα -(θ)ε- (συγκεκριμένα ὅπου ακολουθεί -ι- ή -ντ-), ενώ και στο β' ενικό της προστακτικής ἔχουν κατάληξη -θι. Στην ίδια ομάδα ανήκουν και ο μέσος αορίστος β' ἐπριάμην (του ρ. ἀνοῦμαι), στον οποίο γίνεται παρακάτω αναφορά, και οι σπάνιοι αορίστοι β' ἔσκλην (του ρ. σκέλλομαι), ἔτλην (του ρ. τλάω-ῶ) και ἔπτην (του ρ. πέτομαι), αλλά αυτοί στερούνται υποτακτικής, ευκτικής και προστατικής.

- a. όμως τονίζονται κανονικά στην υποτακτική και στην ευκτική οι αθέματοι αόριστοι β' *ἐπριάμην* (του ρ. *ἄνωμαι*) και *ἄνημην* (του ρ. *ὀνίναμαι*), που κλίνονται κατά το *ἴσταμαι*, καθώς και οι αθέματοι αόριστοι β' *ἔφυν* και *ἔδυν*, οι οποίοι στην υποτακτική και την ευκτική κλίνονται (και τονίζονται) κατά τα σε -ω, αλλά κατά τα λοιπά κλίνονται κατά το *ἔστην*. π.χ. *πρίωμαι*, *πρίαιο*, *ἄναιτο*, *φύωμεν*, *φύοιτε*, *δύωσι* (το *ἄνημην* στερείται υποτακτικής και το *ἔδυν* ευκτικής).

2. Εξαιρούνται και τονίζονται ΣΤΗ ΛΗΓΟΥΣΑ:

- I. **όλα τα πρόσωπα του ενεστώτα της οριστικής του ρ. *εἰμί* και του ρ. *φημί*:** *εἰμί*, *εἶ*, *ἐστί*, *ἐσμέν*, *ἐστέ*, *εἰσί(ν)*, *φημί*, *φής*, *φησί*, *φαμέν*, *φατέ*, *φασί(ν)*. Δώδεκα τύποι.
- a. Προσοχή όμως: οι ίδιοι τύποι όταν είναι σύνθετοι τονίζονται σύμφωνα με τον κανόνα 2· π.χ. *ἄπειμι*, *ἀπόφημι*⁸.
- b. Ακόμη, τονίζεται κανονικά το γ' ενικό του ενεστώτα της οριστικής του ρ. *εἰμί*: *ἔστι*, όταν βρίσκεται στην αρχή περιόδου (π.χ. *Ἔστιν οὕτως*), όταν σημαίνει υπάρχει ή είναι δυνατόν (π.χ. *ἔστι θεός*, *ἔστι παρελθεῖν*) και στις εκφράσεις: *οὐκ ἔστι*, *μη ἔστι*, *εἰ ἔστι*, *ὡς ἔστι*, *τοῦτ' ἔστι*, *ἀλλ' ἔστι*.
- II. **το β' ενικό πρόσωπο της ενεργητικής προστακτικής του αορίστου β' των ρημάτων *ἔρχομαι*, *εὕρισκω*, *λαμβάνω*, *λέγω*, *ὀρῶ*.** Δηλαδή οι εξής πέντε τύποι: *έλθέ*, *εὐρέ*, *λαβέ*, *εἰπέ*, *ιδέ*.
- a. Προσοχή όμως: οι ίδιοι τύποι όταν είναι σύνθετοι τονίζονται σύμφωνα με τον κανόνα 2· π.χ. *ἄπελθε*, *ἔφευρε*, *παράλαβε*, *πρόσειπε*, *κάτιδε*.
- III. **το β' ενικό πρόσωπο της μέσης προστακτικής του αορίστου β' όλων των ρημάτων που διαθέτουν μέσο αόριστο β', είτε απλά είναι αυτά είτε σύνθετα.** π.χ. *γενοῦ*, *προσγενοῦ*, *λαβοῦ*, *ἀντιλαβοῦ*, *λιποῦ*, *παραλιποῦ*.
- a. Όταν όμως οι τύποι αυτοί είναι σύνθετοι με α' συνθετικό δισύλλαβη πρόθεση και β' συνθετικό ρηματικό τύπο μονοσύλλαβο στο β' ενικό της προστακτικής τονίζονται σύμφωνα με τον κανόνα 2· π.χ. *ἀπόδου*, *κατάθου*, *παράσχου*. Αλλά: *ἀφοῦ*, γιατί η δισύλλαβη πρόθεση ἀπό στην περίπτωση αυτή έχει πάθει ἐκθλιψη. Επομένως, προς αποφυγὴν πάσης παρανοήσεως, ας ειπωθεῖ και αλλιώς: ο τόνος ανεβαίνει κανονικά στην τελευταία συλλαβή του α' συνθετικού στο β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής του αορίστου β' της μέσης φωνῆς μόνο σε τρισύλλαβους τύπους συντιθέμενους ἀπὸ δισύλλαβη πρόθεση και μονοσύλλαβο ρηματικό τύπο.

⁸ Το β' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής του ρ. *φημί*, ακόμη και σύνθετο δεν ανεβάζει τον τόνο· π.χ. *ἀποφῆς*. Ὡστε ο τύπος αυτός συνιστά ἐξαίρεση και ως προς τη θέση και ως προς το εἶδος του τόνου (βλ. σημ. 1).

Β. Ο ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΜΕΤΟΧΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΑ

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΟΝΟΥ

Και πάλι η προσοχή μας πρέπει να εστιαστεί στον προσδιορισμό της θέσεως του τόνου, γιατί κανένα πρόβλημα δεν παρουσιάζεται με το είδος του τόνου. Δυστυχώς, εδώ οι κανόνες δεν έχουν την καθολικότητα που εμφανίζεται στον τονισμό των εγκλίσεων.

ΚΑΝΟΝΕΣ

- 1. Και οι μετοχές και τα απαρέμφατα συχνότερα τονίζονται όσο ψηλότερα επιτρέπει η λήγουσα, δηλαδή στην προπαραλήγουσα όταν η λήγουσα είναι βραχύχρονη, και στην παραλήγουσα όταν η λήγουσα είναι μακρόχρονη· π.χ. *λυόμενος, λυομένη, διδόμενον, ἔμενος, λαμβάνειν, ὄψεσθαι, ἴστασθαι*. Οι εξαιρέσεις όμως είναι πολλές.**
- 2. Οι σύνθετες μετοχές και τα σύνθετα απαρέμφατα τονίζονται όπου και όπως αν ήταν απλά. Με άλλα λόγια: η σύνθεση δεν επηρεάζει τον τονισμό της μετοχής και του απαρεμφάτου· π.χ. *ἀπελθεῖν, ἐξεῖναι, προδούς*.**
- 3. Όπως ακριβώς συμβαίνει και με όλα τα άλλα τριγενή πτωτικά, το ουδέτερο της μετοχής στην ονομαστική τονίζεται στη συλλαβή τονίζεται και το αρσενικό, ενώ το θηλυκό στη θέση όπου τονίζεται το αρσενικό, εκτός αν εμποδίζει η λήγουσα· π.χ. *ὁ κωλύων, ἡ κωλύουσα, τὸ κωλύον, ὁ βαλὼν, ἡ βαλοῦσα, τὸ βαλόν, ὁ ἐπιστάς, ἡ ἐπιστᾶσα, τὸ ἐπιστάν, ὁ λελυκώς, ἡ λελυκυῖα, τὸ λελυκός, ὁ λυόμενος, ἡ λυομένη, τὸ λυόμενον, ὁ λυθείς, ἡ λυθεῖσα, τὸ λυθέν, ὁ ἐστῶς⁹, ἡ ἐστῶσα, τὸ ἐστῶς ἢ ἐστός*.**

ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ

α) Από τις μετοχές

- 1. Εξαιρείται και τονίζεται ΣΤΗ ΛΗΓΟΥΣΑ η μετοχή αρσενικού γένους όλων των τριτόκλιτων καταληκτικών (-ς) μετοχών εκτός της μετοχής του ενεργητικού αορίστου α', παρόλο που κι αυτή είναι τριτόκλιτη καταληκτική, και επιπροσθέτως της μετοχής του ενεργητικού αορίστου β', παρόλο που αυτή είναι ακατάληκτη. Συγκεκριμένα:**
 - i. του παθητικού αορίστου α' & β'· π.χ. λυθείς, γραφείς.*
 - ii. του ενεργητικού παρακειμένου· π.χ. εἰληφώς, λελυκώς, πεπαιδευκώς, πεπραγώς.*
 - iii. του ενεργητικού ενεστώτα των σε -μι ρημάτων· π.χ. δεικνύς, ἰστάς, τιθείς, ἰείς, διδούς.*
 - iv. του ενεργητικού αορίστου β'· π.χ. λαβὼν, προδούς, ἐπιθείς, ἀφείς, παραστάς, συγγνούς, ἐκβάς, ῥυείς.*

⁹ Υπενθυμίζεται ότι στους συνηρημένους τύπους ο τόνος τίθεται πριν γίνει η συναίρεση και μένει στη συνηρημένη συλλαβή, εφόσον τονιζόταν ένας από τους δύο φθόγγους που συναιρέθηκαν, όπως ορίζουν οι γενικοί κανόνες τονισμού. Στις μετοχές, όπως και στα άλλα πτωτικά, η λήγουσα που προέρχεται από συναίρεση, όταν τονίζεται, παίρνει κανονικά περισπωμένη, εκτός αν πριν τη συναίρεση έπαιρνε οξεία η δεύτερη από τις συλλαβές που συναιρέθηκαν· π.χ. *τιμᾶων > τιμῶν, αλλά ἐσταῶς > ἐστός*.

2. Εξαιρείται και τονίζεται ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΛΗΓΟΥΣΑ η μετοχή αρσενικού γένους του μέσου και παθητικού παρακειμένου· π.χ. *είλημμένος, δεδομένος, λελυμένος, πεπαιδευμένος, πεπραγμένος, ὠξύμμένος.*

β) Από τα απαρέμφατα

1. Εξαιρείται και τονίζεται ΣΤΗ ΛΗΓΟΥΣΑ το απαρέμφατο του ενεργητικού αορίστου β' των σε -ω ρημάτων· π.χ. *βαλεῖν, ἐκβαλεῖν, λαβεῖν, προσλαβεῖν.*
2. Εξαιρούνται και τονίζονται ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΛΗΓΟΥΣΑ όλα τα απαρέμφατα με κατάληξη -αι, -ναι, -έναι και από τα απαρέμφατα με κατάληξη -σθαι μόνο εκείνα του μέσου αορίστου β' και του μέσου & παθητικού παρακειμένου. Συγκεκριμένα:
 - i. του ενεργητικού αορίστου α'· π.χ. *παιδεῦσαι, προσνεῖμαι.*
 - ii. του παθητικού αορίστου α' & β'· π.χ. *λυθῆναι, γραφῆναι.*
 - iii. του ενεργητικού ενεστώτα των σε -μι ρημάτων· π.χ. *δεικνύναι, ἰστάναι, τιθέναι, ἰέναι, δίδοναι.*
 - iv. του ενεργητικού αορίστου β' των σε -μι ρημάτων αλλά και των αορίστων β' των σε -ω ρημάτων οι οποίοι κλίνονται κατά το ἔστην (βλ. σημ. 7)· π.χ. *στήναι* (ενεργ. ως μέσος), *προδοῦναι, ἐπιθεῖναι, ἀφεῖναι*, αλλά και *ρύῆναι, συγγνώναι, ἐκβῆναι, ἀποδρᾶναι, ἐκδῦναι.*
 - v. του ενεργητικού παρακειμένου· π.χ. *εἰληφέναι, δεδωκέναι, λελυκέναι, πεπαιδευκέναι, πεπραγέναι.*
 - vi. του μέσου αορίστου β'· π.χ. *λιπέσθαι, προσθέσθαι.*
 - vii. του μέσου & παθητικού παρακειμένου· π.χ. *εἰλήφθαι, δεδόσθαι, λελύσθαι, πεπαιδεύσθαι, πεπράχθαι.*

ΤΑ ΔΙΧΡΟΝΑ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ

Α. ΤΑ ΔΙΧΡΟΝΑ ΣΤΗ ΛΗΓΟΥΣΑ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ

1. Τα δίχρονα στη λήγουσα των ρημάτων είναι πάντοτε βραχύχρονα, είτε αυτά είναι δίχρονα των καταλήξεων¹⁰ (π.χ. λύουσι, λέλυκα, λέλυκας, ἐλελύκεσαν, ἔλυσα, ἔλυσας, ἔλυσαν, λυόμεθα, λύοιμι, λύθητι, γράφηθι, λῦσαν, νεῖμαν, ποιῆσαν, ἦραν, δείκνυμι, τίθησι, ἰστᾶσι, ἐδίδοσαν, ἔδωκα, ἦκας, ἔθεσαν, στῆθι, ἐστί, εἰσί, ἴασι, ἦσαν, φασί, ἔφασαν, οἶδα) είτε του θέματος που τυχαίνει να βρίσκονται στη λήγουσα (π.χ. ἰσάν, δύν, φύν).
2. Κατ' εξαίρεση είναι μακρόχρονα τα δίχρονα που προκύπτουν από συναίρεση (π.χ. ἐρώταε > ἐρώτᾶ), αντέκταση (π.χ. ποιῆσαντ-ς > ποιήσᾶς, ἰσάντ-ς > ἰστάς, δύντ-ς > δύς, φύντ-ς > φύς) ή έκταση (π.χ. δείκνυς, ἐδείκνυν, ἐδείκνυς, ἐδείκνυ, δείκνυ, σύμφωνα με τους κανόνες σχηματισμού των συμφωνολήκτων σε -μι¹¹, και ἔδυν, ἔδυς, ἔδυ, ἔφυν, ἔφυς, ἔφυ, σύμφωνα με τους κανόνες σχηματισμού του αορίστου β' ἔστην¹²).

Β. ΤΑ ΔΙΧΡΟΝΑ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΛΗΓΟΥΣΑ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ

1. Τα δίχρονα στην παραλήγουσα των ρημάτων της 1^{ης} συζυγίας (σε -ω) είναι συνήθως μακρόχρονα στα φωνηεντόληκτα, στα ερρινόληκτα και τα υγρόληκτα, ενώ βραχύχρονα στα αφωνόληκτα.
2. Επίσης, τα δίχρονα στην παραλήγουσα των ρημάτων της 2^{ης} συζυγίας (σε -μι) είναι συνήθως βραχύχρονα.

Αναλυτικότερα, την ποσότητα των διχρόνων της παραλήγουσας επιχειρεί να συστηματοποιήσει και να περιγράψει (οπωσδήποτε απλουστευτικά, εφόσον αναφέρεται μόνο στα πιο συνήθη ρήματα και εστιάζει ειδικά στις περιπτώσεις όπου η ποσότητα επηρεάζει τον τονισμό) ο επόμενος πίνακας:

¹⁰ Ας σημειωθεί ότι γενικώς τα δίχρονα (πρόκειται για το -α- ή το -ι- ποτέ το -υ-) που εμφανίζονται στις πραγματικές καταλήξεις και των ρημάτων και των πτωτικών είναι πάντοτε βραχύχρονα. Ζήτημα υπάρχει μόνο με το -α- των φαινομενικών καταλήξεων της α' κλίσης, το οποίο είναι άλλοτε βραχύχρονο (βασικά το μη καθαρό) και άλλοτε μακρόχρονο (βασικά το καθαρό).

¹¹ Τα **αθέματα συμφωνόληκτα** (σε -μι) ρήματα δέχονται μετά το θέμα τους το πρόσφυμα -νυ-, το οποίο είναι κανονικά βραχύχρονο, αλλά εκτείνεται και γίνεται μακρόχρονο στο α', το β' και το γ' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα και του παρατατικού της ενεργητικής οριστικής και στο β' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της ενεργητικής προστακτικής· π.χ. πῆννυμι, πῆννυς, πῆννυσι, ἐπῆννυν ἐπῆννυς, ἐπῆννυ, πῆννυ. Και τα **αθέματα φωνηεντόληκτα** (σε -μι) σχηματίζουν από το αδύνατο (βραχύχρονο) θέμα τους τους περισσότερους τύπους, ενώ από το ισχυρό (μακρόχρονο) θέμα τους σχηματίζουν μόνο το α', το β' και το γ' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα, του παρατατικού και του αορίστου β' της ενεργητικής οριστικής και το β' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της ενεργητικής προστακτικής, καθώς επίσης και όλους τους τύπους του ενεστώτα και του αορίστου β' της ενεργητικής και μέσης υποτακτικής· π.χ. ορ. ενεστ.: ἴστημι, ἴστης, ἴστησι, ἴσταμεν..., παρατ.: ἴστην, ἴστης, ἴστη, ἴσταμεν..., αόρ. β': ἔθηκα, ἔθηκας, ἔθηκε, ἔθεμεν..., προστ. ενεστ.: ἴστη, ἰστάτω..., υποτ. ενεστ. μέσης φ.: ἰστώμαι, ἰστή...

¹² Ο αορίστος β' ἔστην του ρ. ἴσταμαι και (ἀπ)ἔσθην του ρ. (ἀπο)σβέννυμαι, όπως και οι αορίστοι β' των σε -ω ρημάτων οι οποίοι κλίνονται κατά το ἔστην σχηματίζονται κανονικά από βραχύχρονο θέμα το οποίο όμως εκτείνεται σε μακρόχρονο όταν δεν ακολουθείται από -ι- ή -ντ- ως αποτέλεσμα σχηματίζονται από το βραχύχρονο θέμα μόνο στην ευκτική, τη μετοχή και στο γ' πληθυντικό πρόσωπο της προστακτικής με κατάληξη -ντων· π.χ. σταῖην, σταῖμεν, σάντ-ς > στάς, σάντων, αλλά σήτωσαν (βλ. και τη σημ. 7).

Ο ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Σ τ η ν 1 ^η σ υ ζ υ γ ί α (σ ε – ω)	
Ε Ι Ν Α Ι Μ Α Κ Ρ Ο Χ Ρ Ο Ν Α	Ε Ι Ν Α Ι Β Ρ Α Χ Υ Χ Ρ Ο Ν Α
1. ΤΑ ΦΩΝΗΕΝΤΟΛΗΚΤΑ	Εξαιρέσεις των φωνηεντολήκτων
<p>Αυτά έχουν συνήθως το δίχρονο της παραλήγουσας μακρόχρονο ακριβώς στους τύπους που τυχαίνει η λήγουσα να είναι βραχύχρονη, και συνεπώς στους τύπους αυτούς περισπώνται· π.χ. β' ενικό προστ.: λῦε, λῦσον, λῦσαι, απαρ.: λῦσαι¹³, μετοχή: λῦον, λῦσον, λῦσαν.</p>	<p>Εξαιρείται συνήθως, είναι βραχύχρονο και οξύνεται το δίχρονο της παραλήγουσας του απαρεμφάτου του μέσου και παθητικού παρακειμένου. Επομένως, τονίζουμε: λελύσθαι, δεδύσθαι, τεθύσθαι.</p>
<p>Ειδικότερα: τα περισσότερα σε –ίω και –ύω εκτείνουν το -ι- και το -υ- του χαρακτήρα τους μπρος από τα σύμφωνα των ολικών καταλήξεων. Τα ρ. λύω και θύω μόνο μπρος από -σ- και στον ενεστώτα και τον παρατατικό· ομοίως και το ρ. δύω αλλά επιπροσθέτως και μπρος από -κ-· π.χ. θύσον, θύσαι, φύσον, φύσαι, ξύσαι.</p>	<p>Αντίθετα: πολύ λίγα από τα ρήματα σε –ίω και –ύω έχουν το -ι- και το -υ- του χαρακτήρα τους βραχύχρονο όταν αυτό δεν ακολουθείται από σύμφωνο· π.χ. φύε, φύον.</p>
<p>Όμως, τα ρ. (ἐξ)άρτῳ, δακρύω, ἰδρύω, ἰσχύω, κωλύω, μηνύω, πρίω, χρίω έχουν πάντα μακρόχρονο τον χαρακτήρα τους -υ- ή -ι-· π.χ. ἐξηρτύσθαι, ἰδρῦσθαι, ἰσχύσαι, κεκωλύσθαι, μεμηνύσθαι, κεχρίσθαι.</p>	<p>Τα ρ. ἀνύ(τ)ω (=τελειώνω), ἀρύ(τ)ω (=αντλώ), ἑλκύω, ἐσθίω (και λίγα άλλα σπάνια) έχουν πάντα βραχύχρονο τον χαρακτήρα τους -υ- ή -ι-· π.χ. ἀνύσαι, ἀνύσον, διηνύσθαι, ἀρύσαι, ἑλκύσαι.</p>
<p>Από τα συνηρημένα σε –αω έχουν το -α- μακρόχρονο στους χρόνους που δεν γίνονται συναιρέσεις όσα έχουν -ε-, -ι- ή -ρ- μπρος από τον χαρακτήρα -α-, ενώ το ρ. δράω-ῶ έχει πάντοτε το -α- μακρόχρονο· π.χ. ἔασαι, ἔασαν, θηράσαι, δρᾶσαι.</p>	<p>Από τα συνηρημένα σε –αω έχουν το -α- βραχύχρονο στους χρόνους που δεν γίνονται συναιρέσεις τα ρ. γελάω-ῶ, σπάω-ῶ, χαλάω-ῶ κ.ά. σπάνια· π.χ. γελάσαι, σπάσαν, σπάσον, ἐσπάσθαι, χαλάσαι, χαλάσαν.</p>
<p>Το ρ. (ἀπο)διδρά-σκ-ω έχει το -α- του θέματός του μακρόχρονο· π.χ. ἀποδιδράσκον.</p>	<p>Το ρ. ἐλαύνω έχει το -α- του θέματός του βραχύχρονο· π.χ. ἐλάσαι, ἐλάσαν, ἐηλλάσθαι.</p>
Εξαιρέσεις των αφωνολήκτων	2. ΤΑ ΑΦΩΝΟΛΗΚΤΑ
<p>Από τα αφωνόληκτα εξαιρούνται και έχουν το δίχρονο της παραλήγουσας μακρόχρονο τα ουρανικόληκτα ρήματα κηρύττω, πνίγω, πράττω, φρίττω, φρύγω (=ξεροψήνω), ψύχω, τα χειλικόληκτα ρήματα θλίβω, κύπτω, ρίπτω, τρίβω, το οδοντικόληκτο πίπτω και λίγα ακόμη πιο σπάνια. Επομένως, τονίζουμε: κεκηρῦχθαι, πνίξαν, πράξαι, πεπράχθαι, φρίξαι, πεφρῦχθαι, διαψύξαι, θλίψαι, κύψαι, ρίπτε, ρίψον, ρίψαι, ἐρρίφθαι, τρίβε, τετριφθαι, πίπτε.</p>	<p>Τα περισσότερα από αυτά έχουν το δίχρονο της παραλήγουσας βραχύχρονο. Επομένως, τονίζουμε: ἄγε, ἄγον, ἄρξαι, ἄπτε, ἄψαι, βλάψον, βλάψαι, γράφε, γράφον, γράψον, κρύπτε, κεκρύφθαι, θάπτε, τεθάφθαι, λάβε¹⁴, λάθε, λίπε, πίθε, πεπύσθαι, φάγε, φύγε, φυλάξαι, πεφυλάχθαι.</p>
3. ΤΑ ΕΝΡΙΝΟΛΗΚΤΑ ΚΑΙ ΥΠΡΟΛΗΚΤΑ	Εξαιρέσεις των ενρινολήκτων και υγρολήκτων
<p>Τα περισσότερα από αυτά έχουν το δίχρονο της παραλήγουσας μακρόχρονο. Αυτό ισχύει για όλα τα ρ. σε –ίω, –ύνω, –ίρω, –ύρω τουλάχιστον στον ενεστώτα, τον παρατατικό και τον αόριστο λόγω του σχηματισμού των χρόνων αυτών που συνεπάγεται αντέκταση. Επομένως, τονίζουμε: ἀμῦναι, κρῖνε, κρῖναι, ὀξύναι, πλῦναι, οἰκτίραι, σῦρε, σῦραι. (Βλ. όμως τη σημ. 14 για τον αόριστο β')</p>	<p>Εξαιρείται συνήθως, είναι βραχύχρονο και οξύνεται το δίχρονο της παραλήγουσας του απαρεμφάτου του μέσου και παθητικού παρακειμένου. Επομένως, τονίζουμε: ἦσχύνθαι, κεκλίσθαι, κεκρίσθαι, πεφάνθαι, σεσημάνθαι, ὠξύνθαι, ἐσφάλθαι, κεκαθάρθαι, ἐφθάρθαι. Επίσης, εξαιρούνται και έχουν το δίχρονο της παραλήγουσας βραχύχρονο τα ρ. σε –λλω, –άνω και τα ρ. τίνω, φθίνω, θνήσκω· π.χ. βάλλε, λαμβάνον, λανθάνον, σφάλλε, φθάνε, φθάσον, τίνε, τετίσθαι, φθίνε, τεθνάναι.</p>

¹³ Υπενθυμίζεται ότι το –αι και το –οι στο γ' ενικό πρόσωπο της ευκτικής είναι μακρόχρονο, γιατί δεν είναι τελικό· απλώς έχει εκπέσει το τελικό –τ· γι' αυτό τύποι όπως οι παρακάτω παροξύνονται: λύοι, λύσοι, λύσαι, λελύκοι.

¹⁴ Είναι γνωστό ότι ο αόριστος β' σχηματίζεται κανονικά από το αδύνατο (βραχύχρονο) θέμα· επομένως τα δίχρονα της παραλήγουσας είναι βραχύχρονα, οπότε τονίζουμε: βάλε, δράμε, θίγε, πίε, τύχε.

Ο ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Στη 2 ^η συζυγία (σε -μι)	
ΕΙΝΑΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΑ	ΕΙΝΑΙ ΒΡΑΧΥΧΡΟΝΑ
<p>Μακρόχρονο είναι μόνο το δίχρονο -α- και -υ- των αορίστων β' των ρημάτων της 1^{ης} συζυγίας οι οποίοι κλίνονται κατά τον αόριστο β' ἔστην (βλ. σημ. 7) στους ίδιους τύπους όπου αυτό σχηματίζεται από το μακρόχρονο θέμα του, δηλαδή σε όλους τους τύπους εκτός της ευκτικής, της μετοχής και του γ' πληθυντικού προσώπου της προστακτικής με κατάληξη -ντων.</p> <p>Επομένως, τονίζουμε: δρᾶθι, δρᾶτε, δρᾶναι, δῦθι, δῦτε, δύναι, φῦναι, αλλά δρᾶντος, δύντος, φύντος, όπως και στήθι, στήτε, στήναι, στάντος.</p>	<p>Ο χαρακτήρας -α- των φωνηεντολήκτων με θέμα σε -α/η- είναι βραχύχρονος (βλ. σημ. 11). π.χ. <i>ἰσάναι, ἰσάντος, ὀνινάναι, φάθι, φάτε</i> (εκτός αν συμβεί αντέκταση π.χ. <i>ἰσάντ-σα > ἰσᾶσα</i>).</p> <p>Ομοίως και ο χαρακτήρας -ι- του ρ. <i>εἶμι</i> και του ρ. <i>οἶδα</i>. π.χ. <i>ἴμεν, ἴτε, ἴθι, ἴσμεν, ἴστε, ἴθι</i>.</p> <p>Βραχύχρονο, επίσης, είναι το -υ- του προσφύματος -νυ- των συμφωνολήκτων. π.χ. <i>δεικνύναι, δεικνύντος</i>. μακρόχρονο μπορεί να γίνει μόνο λόγω αντέκτασης (π.χ. <i>δεικνύντ-σα > δεικνῦσα</i>) ή έκτασης αλλά μόνο στη λήγουσα (βλ. σημ. 11).</p> <p>Βραχύχρονο είναι, τέλος, και το -α- της παραλήγουσας των σιγμολήκτων ρημάτων <i>κεράννυμι, πετάννυμι, σκεδάννυμι</i>. π.χ. <i>κεράσαν, πετάσαν, ἔσκεδάσθαι, σκεδάσαν</i>.</p>

Βιβλιογραφία

- Chantraine P., *Ιστορική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας*, (μτφρ. Ν. Κ. Αγκαβανάκης), εκδ. Ινστ. του Βιβλίου – Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.
- Liddell H. G. – Scott R., *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*, (μτφρ. Ξ. Π. Μόσχος, Μιχ. Κωνσταντινίδης), εκδ. Ι. Σίδερης, Αθήνα 1925.
- Γεωργοπαπαδάκος Α., *Λεξικόν ανωμάτων ρημάτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, εκδ. Βιβλιοπωλείον Μόλχο, Θεσσαλονίκη 1970.
- Δελής Τρ. Ι., *Γραμματική τέχνη*, τόμοι α' & β', εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1985-86.
- Ζηκίδης Γ., *Μεγάλη ελληνική γραμματική της αττικής πεζογραφικής διαλέκτου*, ανατύπωση της έκδοσης του 1900, εκδ. Δ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα χ.χ.
- Οικονόμου Μιχ. Χ., *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής*, εκδ. Ινστ. Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρ. Μαν. Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1974.
- Πατάκης Στ. Α. – Τζιράκης Ν. Ε., *Λεξικό ρημάτων αρχαίας ελληνικής, ομαλών και ανωμάτων*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1984.
- Σηφάκης Ν., *Μέγα λεξικόν γραμματικής, Αρχαία-Νέα-Δημοτική*, τόμοι 1-3, εκδ. Βύβλος, χχ.
- Σταματάκος Ι., *Λεξικόν αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, Αθήνα 1970.
- Τζαοτζανος Αχ., *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, εκδ. ΟΕΔΒ 1967, 2^η 1981.
- Τρεμόπουλος Κ. Α. – Μαυρόπουλος Θ. Γ., *Λεξικό των ρημάτων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 1992.